

Chris Dols redactie

**DE
NIEUWE
CANON
VAN
LIMBURG**

Vensters op een
veelkleurig verleden

Boom Amsterdam

Voorwoord	11
Inleiding	13

I. Jagers & Boeren (tot 3000 voor Christus) 16

1. **Het Belvédère-mes.** De oudste menselijke sporen 18
2. **Rendierjagers langs de Maas.** Leven in de Steentijd 22
3. **Een bandkeramisch grafveld in Elsloo.** Goed boeren in de prehistorie 26

II. Grieken & Romeinen (3000 voor Christus-500 na Christus) 30

4. **De muntschat van Amby.** Kelten ontmoeten Romeinen 32
5. **Villa Voerendaal.** Romeinen en hun landbouw 36
6. **Het Romeinse badhuis in Heerlen.** Leven in de eerste steden 40
7. **Van A naar B in het Romeinse noorden.** Wegen en water in het Maasland 44
8. **De helm van Kessel.** Goden, God, Germanen 48

III. Monniken & Ridders (500-1000) 52

9. **Het klooster van Susteren.** Religieus leven tussen Kerk en Staat 54
10. **De Sint-Servatiussleutel.** Een 'legendarische' bisschop in Maastricht 58
11. **De Karolingische Renaissance.** Donkere Middeleeuwen? 62

IV. Steden & Staten (1000-1500)	66
12. Maria van Gelre en Gulik. Krachtige vorstin in het gebied van Maas en Rijn	68
13. De grote ontginningen. Heide, bossen en zandgronden in cultuur gebracht	72
14. De stadskist van Roermond. Politiek en macht in de stad	76
15. Sittard vestingstad. De kunst van het verdedigen	80
16. De Maassteden. Handel over water	84
17. Overleven in barre tijden. Van ziekte, honger en oorlog, verlos ons Heer	88
18. Hendrik van Veldeke. Een dichter bezingt Maastricht	92

V. Ontdekkers & Hervormers (1500-1600)	96
19. Joannes Murmellius. Humanist tijdens de Renaissance	98
20. De beeldsnij kunst. Uit het juiste hout gesneden	102
21. De beeldenstorm van Weert. Anna van Egmond en de Opstand	106
22. Het bisdom Roermond. De katholieke Kerk en de Contrareformatie	110
23. Wie mag er trouwen? Huwelijk en geboortebeperving	114

VI. Regenten & Vorsten (1600-1700)	118
24. Staatkundige verbrokkeling. Vorsten met elkaar in de clinch	120
25. De boekdrukkunst. Gedrukt in Maastricht	124
26. Jong geleerd. De Latijnse scholen	128

VII. Pruiken & Revoluties (1700-1800)	132
27. Staatkundige onrust. Van Spaanse Successie tot Franse Tijd	134
28. Baron van Keeverberg. Verlicht bestuurder onder Napoleon en Willem I	138
29. De Meinweg. Boerenlevens in tijden van de overlevingslandbouw	142
30. De Bokkenrijders. Bandieten of arme sloebers?	146
31. Zuigelingen- en kindersterfte. Een vroege dood	150
VIII. Burgers & Stoommachines (1800-1900)	154
32. Een provincie van Nederland? Limburg	156
33. Harmonie Sint Cecilia uit Mheer. Blaasmuziek in dorp en stad	160
34. Petrus Regout en Willem Vliegen. Twee hoofdrolspelers in de Industriële Revolutie	164
35. Trekarbeiders en pendelaars. Werken aan de andere kant van de grens	168
36. Geboortebeperving. Het aantal kinderen onder controle	172
37. De wereld van de kloosterlingen. Geroepen tot geloften	176
38. Pierre Cuypers. De Roermondse architect en de neogotiek	180
39. Eugène Dubois. Zoektocht naar de menselijke voorouder	184

IX. De Wereldoorlogen (1900-1950)	188
40. De dodendraad. De Eerste Wereldoorlog	190
41. Mathilde Haan en Charles Ruijs de Beerenbrouck. Twee baanbrekende politici in tijden van emancipatie	194
42. Het zwarte goud. Nederlandse steenkolenmijnen	198
43. Op voetbal bij Caesar (Beek) en Concordia (Heer). Verzuilde sport	202
44. De NSB. Graaf de Marchant et d'Ansembourg en het nationaalsocialisme	206
45. Edith Stein en Settela Steinbach. Slachtoffers van het naziregime	210
46. De razzia van Roermond. Dwangarbeid in Duitsland	214
47. De wederopbouw. Werk aan de winkel!	218

X. Televisie & Computer (1950-2000)	222
48. Nieuwe Limburgers. Komen en gaan	224
49. De mijnsluitingen. Van zwart naar groen	228
50. De landbouw in verandering. Van gemengd bedrijf naar zorgboerderij	232
51. Kerkstraat zonder kerk. De ontkerkelijking	236
52. Pinkpop. Nederlands langstlopende popmuziekfestival	240
53. De Rijksuniversiteit Limburg. Het hoger onderwijs	244
54. Het Verdrag van Maastricht. Limburg en Europa	248

Leeswijzer	252
Lijst met auteurs	265
Dankwoord	269
Illustratieverantwoording	272
Register	274

voorwoord

Haast iedere zichzelf respecterende beroepsgroep of tak van wetenschap beschikt inmiddels wel over een canon van gebeurtenissen, personen en zaken die worden gezien als buitengewoon exemplarisch voor grotere ontwikkelingen. Historische kennis vormt daarop geen uitzondering. Natuurlijk is een ordening in tijdperken en feiten handig, zeker ook met betrekking tot het ingewikkelde verleden van het gebied dat tegenwoordig Limburg heet. *De nieuwe canon van Limburg* biedt enig houvast en laat onder meer zien welke draden van dat Limburgse verleden lopen naar de geschiedenis van Nederland en Europa. Anders dan het woord canoniek al snel doet vermoeden, is deze canon met 54 ‘vensters’ nadrukkelijk niet bedoeld als een keurslijf. Niet alleen is het verleden op zichzelf veelzijdig en veelkleurig, maar ook zijn vraagstellingen aan veranderingen onderhevig en worden er regelmatig nieuwe bronnen ontdekt. Dit alles maakt zo’n canon tot een tijdgebonden product bij uitstek, met – onvermijdelijk – af en toe tevens de noodzaak tot herziening. Al meer dan 160 jaar lang probeert het Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG) als een kennis-

vereniging zichtbaar te maken dat geschiedbeoefening niet statisch is. Talrijke onderzoeksprojecten, publicaties, lezingen en podcasts getuigen daarvan. Vorm en inhoud veranderen, maar de waarde van geschiedenis en archeologie voor de samenleving blijft constant. Het is goed dat deze canon zich primair richt op jonge belangstellenden, al is die kennis niet leeftijdsgebonden. We hopen dan ook dat *De nieuwe canon van Limburg* een wegwijzer voor velen mag zijn. De herziening van de oude canon uit 2009 is een project van lange adem geweest. Dankbaar zijn we voor de inspanningen van de auteurs die hun expertise in een ‘venster’ hebben verwoord. Maar evenveel waardering verdienen de vasthoudendheid en het doorzettingsvermogen van Maurice Heemels, die het hele project mede entameerde en bovendien coördineerde, van Chris Dols, de *auctor intellectualis* en (hoofd)redacteur van deze herziene canon, en van de leden van de beide werkgroepen die in het leven zijn geroepen om de herijking te realiseren. Met de hulp van heel wat meelezers en -denkers zijn alle verschillen in benadering en schrijfstijl gestroomlijnd tot een evenwichtig resultaat waarmee vakhistorici, onderwijskundigen en historisch geïnteresseerden hopelijk hun voordeel kunnen doen.

Jacques van Rensch

Voorzitter Hoofdbestuur,
Koninklijk Limburgs Geschied- en
Oudheidkundig Genootschap (LGOG)

inleiding

Dit is *De nieuwe canon van Limburg*: een serie van 54 vensters die zicht biedt op de meer en minder recente geschiedenis van het gebied dat nu Limburg heet. Net als in de oude canon uit 2009 is vastgehouden aan het ordenende principe van de tien tijdvakken. In 2001 heeft een commissie onder voorzitterschap van historicus Piet de Rooy dat systeem ontwikkeld ten behoeve van het Nederlandse onderwijs. Van de Tijd van Jagers & Boeren tot en met de Tijd van Televisie & Computer: in dit boek komen de tijdvakken weer allemaal voor. Om verwarring te voorkomen, is aan de titels ervan niets veranderd. Zelfs niet wanneer ze de inhoudelijke lading van de betreffende tijdvakken slechts gedeeltelijk dekken. De Grieken bijvoorbeeld, in de Tijd van Grieken & Romeinen, hebben geen rol van betekenis gespeeld in 'Limburg'. Verwijzingen tussen de vensters onderling worden aangeduid door noten met bijbehorende vensternummers.

'Limburg bestaat niet', liet historicus Ad Knotter zich in 2008 enigermate provocerend ontvallen in een bijdrage over identiteitsvorming in Nederlands meest zuidelijke provincie.* Een van de punten die hij naar voren bracht, was dat

Limburg in politiek-staatkundig opzicht eigenlijk pas in de negentiende eeuw is 'gemaakt'. Op 11 mei 1867 (meer hierover in venster 32) om precies te zijn. Toen bereikten machthebbers overeenstemming over een bepaald gebied en werd Limburg de Nederlandse provincie die we nu kennen. Daarvóór vonden er in de internationale politiek flink wat machtswisselingen plaats – soms in heel korte tijd – en was er eeuwenlang sprake van regio's met relatief snel veranderende grenzen en met verschillende heersers en hoofdplaatsen.

De naam Limburg komt van de plaats Limbourg. Die ligt aan de rivier de Vesdre in de Belgische provincie Luik. Als voormalige hoofdplaats van het middeleeuwse hertogdom Limburg had de stad een roemrijk verleden. Daarom koos Willem I (1772-1843), de koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830), voor Limburg als de naam van de nieuwe provincie die in 1815 werd gecreëerd aan beide kanten van de Maas. In 1830 begon de Belgische Onafhankelijkheidsstrijd. Het Verdrag van Londen (1839), dat deze strijd formeel beëindigde, deelde de provincie Limburg op in een Nederlands deel en een Belgisch deel met elk ongeveer evenveel inwoners.

Nadrukkelijk is ervoor gekozen om de naam Limburg niet te gebruiken in dit boek als het gaat over de tijd voor 1867. In de oude canon van Limburg kwam de benaming volop voor, ook in de periode vóór dat jaar: als een geografische aanduiding van regio's aan

de linker- en rechterkant van de Maas. Het ging daarbij om het gebied tussen Eijsden in het zuiden en Mook in het noorden, met daarin steden zoals Maastricht, Geleen, Roermond en Venlo. In *De nieuwe canon van Limburg* wordt echter tot aan 1867 de voorkeur gegeven aan 'Maasland' als de primaire aanduiding van een niet al te scherp afgebakend gebied dat tevens buiten de grenzen van het huidige Limburg kan vallen. Deze (wel vaker gebruikte) naam heeft vanzelfsprekend alles te maken met de Maas, die kenmerkend is voor het landschap van Limburg. Of men zich nu in het zuiden of het noorden bevindt van deze provincie met de langgerekte en smalle vorm, nergens is de rivier écht ver weg. Tegenwoordig is de Maas, die in Frankrijk ontspringt en via België en Nederland uitmondt in de Noordzee, ongeveer duizend kilometer lang. Zo'n twintig miljoen jaar geleden ging het evenwel om een riviertje in de huidige Ardennen. Bewegingen in de aardkorst hebben ervoor gezorgd dat de loop ervan enorm is veranderd. Vanwege het leesgemak wordt 'Europa' trouwens wél in dit hele boek gebruikt, als de geografische aanduiding van het werelddeel ten westen van Azië en ten noorden van Afrika. Zoals te lezen valt in het laatste venster, over het Verdrag van Maastricht (1992), is van het politieke Europa (de Europese Unie en haar voorlopers) pas vrij recent sprake.

Bij het vervaardigen van elke historische canon moeten scherpe keuzes worden gemaakt. Ook *De nieuwe ca-*

non van Limburg had honderd of misschien wel duizend vensters kunnen bevatten. Uiteindelijk zijn het er maar 54. Uiteraard is deze canon niet het laatste woord, biedt hij voldoende stof tot verder nadenken en vormt hij een nieuw vertrekpunt van discussie en debat. Want het verleden is niet eenduidig en eenvormig, maar meerduidig en meerstemmig. Vandaar de ondertitel 'Vensters op een veelkleurig verleden'. Taal doet ertoe. Geprobeerd is om in het licht van inclusie en diversiteit zoveel mogelijk aan te sluiten bij de publicatie *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector* (2018). Alle vensters kennen eenzelfde opzet: de hoofdparagrafen worden voorafgegaan door een 'binnenkomer' met daarin bijvoorbeeld een prikkelend kort verhaal. Wie uitgebreider wil weten hoe *De nieuwe canon van Limburg* zich met het oog op totstandkoming, doel, opzet en inhoud verhoudt tot de eerdere canon van Limburg, kan daarvoor terecht in het Jaarboek 2023 (deel 159) van het Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG). Achter in dit boek bevindt zich een leeswijzer die kan worden gebruikt om de geschiedenis verder te ontdekken. Uiteraard is de nieuwe canon eveneens online te vinden, onder meer op www.canonvan-nederland.nl. In de digitale canon zijn de vensters overigens primair toegesneden op een jeugdig lezerspubliek.

Door het verleden te bestuderen, inclusief de aspecten ervan die door-

gaans als pijnlijk worden ervaren, zoals het kolonialisme, komt er een beter begrip van de buitengewoon ingewikkelde wereld waarin wij leven. In dat verleden is trouwens een hoofdrol gespeeld door mensen die met alles wat ze hadden, of juist een gebrek daaraan, simpelweg probeerden het beste te maken van wat er op hun pad kwam. Veel lees- en leerplezier toegewenst!

Chris Dols

Voorzitter Werkgroep Herijking Canon van Limburg en (hoofd)redacteur *De nieuwe canon van Limburg*,
Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG)

* Ad Knotter, 'Limburg bestaat niet. Paradoxen van een sterke identiteit', in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden 123* (2008) 354-367.

JAGGERS

& BO

(T

VOOR CH

Tijd van Jagers & Boeren is de naam van het eerste tijdvak in de geschiedenis. De eerste mensen leefden van de jacht op wild, van visvangst en van het verzamelen van eetbare planten en vruchten. Vanaf ongeveer 9000 voor Christus ging men in het Midden-Oosten voedsel verbouwen en vee houden. Zo veranderde de jager in een boer. De Tijd van Jagers & Boeren wordt ook wel de prehistorie genoemd. Omstreeks 3000 voor Christus werd in het Midden-Oosten gestart met het schrift. Dit markeert het einde van de prehistorie en tegelijkertijd het begin van de historie. Het tijdstip van deze overgang varieerde van gebied tot gebied, afhankelijk van de aanwezigheid van geschreven bronnen. De oudste sporen van mensen in het Maasland zijn zo'n 220.000 tot 240.000 jaar oud. Het tijdvak eindigt voor het Maasland in 50 voor Christus, toen de Romeinse generaal en politicus Gaius Julius Caesar met zijn troepen ook deze regio had verkend.

DERE

OT 3000

RISTUS)

I Jagers & Boeren (tot 3000 voor Christus)

Het Belvédère-mes

De oudste menselijke sporen

Het Limburgse landschap zoals we dat nu kennen, is ontzettend afwisselend en divers. Het is gevormd door periodes met ijstijden en tussen-ijstijden, maar zeker ook door de invloed van de Oermaas en de vele beken die Limburg tegenwoordig nog steeds heeft. Het klimaat is flink veranderd. De planten- en dierenwereld moest zich daarbij steeds opnieuw aanpassen, met de nodige gevolgen voor het landschap. Dit geldt ook vanaf het moment, een kwart miljoen jaar geleden, dat de eerste mensen hun sporen achterlieten in het Maasland. Archeologen zijn er door opgravingen in onze buurlanden van overtuigd geraakt dat in dit gebied al eerder mensen hebben geleefd en dat het slechts een kwestie van tijd is voordat we daar sporen van terugvinden.

Belvédère-groeve

Pakweg 2,5 miljoen jaar geleden kwamen in het zuiden en oosten van Afrika de eerste mensachtigen voor. Daarna hebben zij zich verspreid over Europa en Azië. De oudste sporen van jager-verzamelaars op Europese bodem zijn ongeveer 800.000 jaar oud. Op

Nederlands grondgebied zijn de oudste sporen van de mens gevonden in de buurt van Maastricht. Op die plek werd vooral in de loop van de twintigste eeuw een lössgroeve, de Belvédère-groeve, aangelegd voor de winning van leem voor het maken van baksteen. In 1980 ontdekten archeologen in deze groeve op acht meter diepte een vuurstenen mes, ook wel bekend als het Belvédère-mes. De meeste vondsten in de groeve zijn ongeveer 220.000 tot 240.000 jaar oud, maar er zijn tevens voorwerpen gevonden die rond de 40.000 jaar oud zijn. Het gaat hierbij om sporen van de Neanderthaler. Pakweg 130.000 jaar geleden, toen de voorlaatste ijstijd bijna was afgelopen, trad er in Noordwest-Europa een belangrijke klimaatverandering op. De gemiddelde jaartemperatuur begon geleidelijk te stijgen. Opeens begonnen er bossen met loofbomen te groeien. Die werden afgewisseld door moerassige gebieden. De vondst van moerasschildpadden in de Belvédère-groeve laat zien dat de gemiddelde temperatuur in juli toen minstens achttien graden Celsius moet zijn geweest. Archeologen vonden er resten van dieren die typisch zijn voor een tussen-ijstijd: neushoorns, olifanten, herten en reeën. Werktuigen die kenmerkend waren voor jagers, zoals een houten speer, zijn hier niet teruggevonden. Op andere plekken in de groeve werden wel vuurstenen spitsen aangetroffen. Die zijn misschien gebruikt door de Neanderthalers. Zij waren uitstekende jagers.